

Про авторку:

Любов Жарова
докторка економічних наук

Дослідниця, викладачка, консультантка. Докторка наук з економіки. Фахово займається питаннями сталого розвитку, що охоплює баланс екологічного, економічного і соціального складників суспільного життя. Гендерні питання — невилучна частина такого розвитку — належать до кола інтересів авторки, яка розглядає їх економічний зріз. [Офіційний вебсайт](#) і сторінка у [фб](#).

В деталях: економічна дискримінація та економічне насильство

Права людини жінок і дівчаток — невилучний складник і неподільна частина загальних прав людини. Повна і рівноправна участь жінок у політичному, громадянському, економічному, суспільному й культурному житті на національному, регіональному і міжнародному рівнях, а також ліквідація всіх форм дискримінації за ознакою статі — першочергові цілі міжнародного співтовариства.

Віденська декларація і програма дій [ухвалені на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 25 червня 1993 року) (A/CONF.157/24, частина I, розділ III)] (частина I, пункт 18)

Рис. Факти про насильство в Україні¹

Насильство і дискримінація мають багато личин, і ніхто не може бути впевненим, що саме його це не торкнеться, особливо якщо ти жінка². Економічну дискримінацію і

1 Див.: Gender Equality (2016). UN Ukraine: <http://un.org.ua/en/resident-coordinator-system/gender-equality>

насильство живлять стереотипи, традиції, стійкі уявлення (на зразок жінок-берегинь і зосередженні на вихованні дітей) та новомодні правила бізнес-етики («у нас не заведено обговорювати зарплату»). Наслідки цього довгочасні і зачіпають не лише жінку, а всіх, за кого вона традиційно відповідає і за ким доглядає — дітей, людей похилого віку.

Декларацію про усунення насильства проти жінок (Declaration on the Elimination of Violence Against Women)³ ухвалено 1993 року, але до сьогодні кожна третя жінка у світі потерпає від гендерно орієнтованого насильства⁴.

Види насилля вперше було узагальнено як Дулуф-модель (**Duluth Model**)⁵ — коло влади і контролю. Згодом цю модель по-різному інтерпретували і розширювали⁶, але економічне насилля як складник є в усіх варіантах.

Економічне насилля — один з елементів встановлення влади й контролю однією людиною над іншою. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, сімейне насильство торкнулося кожної шостої жінки у світі⁷. Рівень насильства щодо жінок залежить, як правило, від економіки країни. У країнах із низькорозвиненою економікою жінки зазнають більшого насильства і сприймають його як належне.

Відповідальність за сімейне насильство у різних країнах трактують неоднаково. У багатьох країнах узагалі не передбачено покарання. Законодавства певних країн визначають покарання лише за окремі форми насильства. Навіть у наш час є країни, де традиції і суспільна думка вважають сімейне насильство нормою існування сім'ї.

За даними досліджень, в Україні 33 % жінок стикалися з насильством у сім'ї в дорослому віці і 27 % — у дитячому. 35 % українців стикалися з психологічним насильством (найчастіше це постійне приниження і контроль), 21 % — із фізичним (побиття, а також замикання, зв'язування, примушування стояти нерухомо), 17 % — з економічним (примушування звітувати за кожну копійку, присвоєння обманним шляхом чи знищення майна), 1 % — із сексуальним насильством⁸.

В Україні економічне насильство довго не розглядалось як насильство взагалі, а тому не обговорювалося і не досліджувалося (ні з позицій оцінки наслідків, ні з позицій запобігання і протидії), ба й нині при обговоренні проблеми іноді звучить: «Це їхня особиста справа». Ситуацію ускладнює ще й те, що чимала частина молоді, за даними дослідження⁹, не вважає умисне позбавлення особи житла, їжі, одягу, іншого майна чи грошей (а саме так визначається економічне насильство) насиллям узагалі, а отже, існують передумови для дальшого поширення економічного насилля і дискримінації. Саме тому обговорення цієї проблеми і підвищення обізнаності може зрушити ситуацію в позитивний бік, адже щоб боротися з насиллям і дискримінацією, їх треба вміти розпізнавати.

Для чого потрібні визначення

2 Див. більше: <http://un.org.ua/en/resident-coordinator-system/gender-equality>; <http://povaha.org.ua/zvolikaty-ne-mozhna-ratyfikuvaty-stambulska-konventsija-ta-protydiya-nasylstvu-schodo-zhinok/>

3 Див.: <http://www.un-documents.net/a48r104.htm>

4 Див. більше: Facts and figures: Ending violence against women // <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures> (last updated in February 2016)

5 Див. галерею «коліс» і детальний опис: <http://www.theduluthmodel.org/training/wheels.html> Варіант «колеса економічного насилля» представлено у звіті: Nicolas Sharp (2003). What's yours is mine: The different forms of economic abuse and its impact on women and children experiencing domestic violence // [http://www.refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/What's%20yours%20is%20mine%20exec%20summary%20\(Web\).pdf](http://www.refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/What's%20yours%20is%20mine%20exec%20summary%20(Web).pdf)

6 Див., напр.: <https://speakoutloud.net/intimate-partner-abuse/new-power-and-control-wheel>

7 Див. більше: <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/en/>

8 Див.: Домашня тиранія: половина українців зазнавали сімейного насилля (2016) // <http://novadoba.com.ua/26355-domashnya-tyraniya-polovyna-ukrayinciv-zaznavaly-simeynogo-nasyllya.html>; Equal opportunities and women's rights in Ukraine programme (2011) // http://www.gender.org.ua/files/EOWR_final_eng.pdf

9 Мовчан У. Чи існує проблема гендерно зумовленого насильства серед молоді // «Я»: Гендерний журнал. — 2016. — № 2. — С. 14–18.

Визначення важливі в будь-якій дискусії для того, щоб дискусанти переконалися, що говорять про одне й те саме. Понятійний апарат дозволяє упевнитися в однаковому розумінні предмета дискусії й уникнути зайвих англомовних термінів.

В Україні використовують такі терміни.

- **Дискримінація**¹⁰ — ситуація, у якій особа та/або група осіб за їхніми ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного й соціального походження, громадянства, сімейного і майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі — певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

- **Економічне насильство**¹¹ — умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

- **Насильство стосовно жінок**¹² тлумачиться як порушення прав людини і форма дискримінації щодо жінок та означає всі акти насильства щодо жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання, зокрема погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі незалежно від того, відбувається це в публічному чи приватному житті.

У світовій практиці використовують також такі терміни.

- **Гендерно орієнтоване насильство**¹³ (**gender-based violence**) — дії, які руйнують здоров'я, гідність, безпеку і незалежність своїх жертв, залишаючись за завісою мовчання у традиційній культурі. Наслідками насилля можуть стати, зокрема, шкода для сексуального і репродуктивного здоров'я, як-от вимушені і небажані вагітності, небезпечні аборти, інфекції, що передаються статевим шляхом, серед них ВІЛ, і навіть смерть.

- **Насильство проти жінок**¹⁴ (**violence against women**) — будь-який акт насильства за ознакою статі, що завдає або може завдати фізичної, статевої чи психологічної шкоди або страждання жінкам, зокрема погрози здійснити такі акти, примушування чи свавільне позбавлення свободи, чи то в суспільному, чи в особистому житті.

- **Економічна дискримінація**¹⁵ (**economic discrimination**) — найзагальніше поняття, яке стосується економічних відносин і використовується для опису упередженості або дискримінації на основі економічних чинників. Цей тип дискримінації ґрунтується на маргіналізації в економіці за статево-віковими показниками або за приналежністю до певних економічних груп (наприклад, працівники і споживачі; вегетаріанці і люди, які проти дослідів на тваринах; люди з надмірною вагою або представники певної культури тощо).

В англомовній літературі економічне насильство ще описують як насилля і зловживання (**Violence & Abuse**), у яких майже однакові визначення (див. нижче). Проте в

10 Див.: Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06.09.2012 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

11 Див.: Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» № 2789-III від 15.11.2001 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>

12 Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами // <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680462546>

13 Див. докладніше: <http://www.unfpa.org/gender-based-violence#sthash.NcsOr5CK.dpuf>

14 Див. статті 1 і 2 у: Declaration on the Elimination of Violence against Women — UN Documents: Gathering a body of global agreements // <http://www.un-documents.net/a48r104.htm>

15 Див. більше: <http://www.wisegeek.com/what-is-economic-discrimination.htm>; <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/WGWomenIndex.aspx>

останніх працях частіше використовують поняття економічного зловживання (Economic abuse). В україномовному варіанті в обох випадках коректніше вживати поняття економічного насильства.

- **Економічне насильство (economic violence¹⁶ / economic abuse¹⁷)** описують як форму насильства, коли один із близьких партнерів контролює доступ іншого партнера до економічних ресурсів¹⁸, підриває його/її здатність до самостійного доступу до економічних ресурсів і створює фінансову залежність від партнера/партнерки.

- Ще виділяють **фінансове насильство (financial abuse)**, пов'язане з фінансовими зловживаннями, зокрема незаконним або несанкціонованим використанням майна, грошей, пенсійного забезпечення людини або інших цінностей (у тому числі зміна волі людини щодо визначення спадкоємця). Фінансове насильство — частина насильства за віком (**elder abuse**) і домашнього насильства (**domestic violence**)¹⁹.

Економічне насильство — ширше поняття, ніж фінансове насильство, воно охоплює також контроль за поточними або майбутніми доходами і можливостями, зокрема через обмеження доступу до роботи та/або освіти.

Ще один пов'язаний з темою термін — **фінансова небезпека жінок (women's financial insecurity)** — ситуація, коли жінки не мають достатньо ресурсів, щоб покрити основні витрати на себе і дітей (іноді літніх батьків), планування важливих життєвих подій, як-от витрати на навчання і підвищення кваліфікації тощо, або щоб заощаджувати на випадок надзвичайних ситуацій, як-от хвороба²⁰.

Прояви і ціна економічної дискримінації

Економічна дискримінація²¹ стосується суспільного життя і можливості жінки реалізувати себе в ньому. В економічній літературі, присвяченій аналізу гендерної різниці при оплаті праці, наразі виділяють такі основні пояснення відставання жінок у заробітній платі як прояву економічної дискримінації:

- різниця в людському капіталі між чоловіками і жінками, тобто різниця між сукупністю навичок, знань і вмінь людини, витрати на здобування яких (через освіту) через певний час можуть приносити суттєвий прибуток. Освіта має економічну ефективність, тобто освіта в майбутньому повинна приносити дохід;

16 Див.: United Nation Fund for Women. A world free of violence against women (UN global video-conference, 1999). Фонд працював у 1976–2010 роках. Наразі вся інформація доступна на сайті <http://www.unwomen.org/>; Olufunmilayo I. Fawole Economic violence to women and girls // https://www.researchgate.net/publication/5354240_Economic_Violence_To_Women_and_Girls

17 Див.: Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Bybee, Deborah; Greeson, Megan R. Development of the Scale of Economic Abuse // Violence Against Women. — 2008. — Vol. 14. — № 5. — P. 563–588; Brewster, M. P. Power and Control Dynamics in Pre-stalking and Stalking Situations // Journal of Family Violence. — 2003. — Vol. 18. — № 4. — P. 207–217; Sanders, Cynthia K.; Schnabel, Meg. Organizing for Economic Empowerment of Battered Women: Women's Savings Accounts. — Center for Social Development, George Warren Brown School of Social Work, Washington University. — Working Paper № 04–15 (2004).

18 Див.: Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Bybee, Deborah; Greeson, Megan R. Development of the Scale of Economic Abuse // Violence Against Women. — 2008. — Vol. 14. — № 5. — P. 563–588.

19 Див.: Carnot, Edward J. Is Your Parent in Good Hands?: Protecting Your Aging Parent from Financial Abuse and Neglect. — Sterling, VA: Capital Books, 2004.

20 Див. більше: Maria Shriver's Report, 'A Woman's Nation Pushes Back From the Brink,' Reveals The Financial Struggles Of American Women / http://www.huffingtonpost.com/2014/01/13/the-shriver-report-maria-american-women-poverty_n_4589118.html

21 Згідно з визначенням Євростату, гендерний розрив в оплаті праці — це різниця в оплаті чоловіків і жінок, що розраховується як середня різниця у валовій погодинній оплаті праці (gross hourly earnings) усіх найманих працівників. Див.: Гендерний розрив в оплаті праці в нескорегованій формі у відсотковому значенні згідно з методологією дослідження структури заробітної плати // http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_levels

- гендерна сегрегація — концентрація зайнятих чоловіків і жінок у різних галузях економіки, в різних професіях і на різних посадах;
- дискримінація жінок на ринку праці, так званий ефект «скляної скелі»;
- нерівномірний розподіл часу на безоплатну працю у формі ведення домашнього господарства, догляду за дітьми і літніми особами. За світовою статистикою, середній робочий день чоловіка — це 7 год. 45 хв. оплачуваної праці і 1 год. 30 хв. неоплачуваної. Для жінки ці показники відповідно 8 год. 39 хв. і 4 год. 47 хв.²².

Якщо розглядати економічну дискримінацію в цифрах, то в Україні протягом 2013–2016 років зарплатна нерівність збільшилася: 2013 року середня зарплата жінок становила 77,2 % від середньої зарплати чоловіків, а 2015 року — 74,9 %²³. Найбільші розриви спостерігаються у сфері мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (52,8 %) та фінансовій і страховій діяльності (33,6 %), і лише у сфері адміністративного і допоміжного адміністрування гендерний розрив на користь жінок (–1,1 %).

У середньому рівень зайнятості жінок на українському ринку праці майже на 10 % менший, ніж чоловіків²⁴, і на жаль, ситуація має стати тенденцію до погіршення. Статистичні дані 2008–2009 років і так само нинішні свідчать, що жінки першими потрапляють під удар фінансово-економічної кризи. Сучасна криза вдарила не тільки по галузях, де працюють переважно чоловіки — добувна промисловість і будівництво, а й по сектору послуг — фінансовій і страховій сферах, по освіті, охороні здоров'я, науковій діяльності.

Масштаби неповної зайнятості жінок у світі, згідно з дослідженням МОП, за останні десять років зросли на 4,7 %, а чоловіків лише на 2,4 %. Беручи до уваги статеві відмінності, можна говорити про різні причини, які змушують працівника обирати саме такий вид зайнятості. Якщо 23,6 % чоловіків, які працюють неповний робочий день, пояснюють це необхідністю навчатися, то серед жінок таких лише 7,6 %. Водночас на догляд за дітьми і літніми людьми покликаються 31,5 % жінок, які працюють неповний робочий день, і лише 4,2 % чоловіків. Такі дані можуть свідчити про те, що варіант працювати неповний робочий день більше приваблює жінок, ніж для чоловіків. Хоча те, що неповний робочий день — це один із небагатьох доступних варіантів для догляду за дітьми, вказує на розмитість і умовність такого поняття як «вибір»²⁵.

Основний показник гендерної нерівності у світі — **індекс гендерного розриву**²⁶ (**GenderGapIndex**). Щорічна доповідь має на меті візуалізувати розрив між чоловіками і жінками та тенденції до його зміни в часі. Акцент зроблено на чотирьох ключових сферах — економіка, охорона здоров'я, освіта і політика. Методологія обрахунку базується на трьох концепціях: оцінка розриву між показниками, а не досягнення ними певного рівня; оцінка розриву у вихідних змінних, а не вхідних (наприклад, прибуток — вихідна змінна, дохід — вхідна); ранжування країн за показником досягнення гендерної рівності, а не за показником розширення прав і можливостей жінок. В основу індексу гендерного розриву покладено методологію для Звіту про розвиток людства ПРООН та уніфіковані міжнародні джерела даних від Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, програми розвитку ООН. Наразі індекс розраховується у 144 країнах, і динаміка показника загалом та по окремих країнах за 10 років свідчить про повільні зміни та неможливість повної реалізації людства протягом життя одного покоління. Середньосвітове значення індексу 2016 року — 68 (для України — 69), тобто якщо зберігатимуться сучасні тенденції, світ подолає

22 Див.: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/infographics/>

23 Середньомісячна заробітна плата жінок і чоловіків за видами економічної діяльності 2013 року // http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/gdn/Szp_ed/Szp_ed_u/Szp_ed_2013_u.htm

24 Див.: Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України // <http://razumkov.org.ua/ukr/upload/Gender-FINAL-S.pdf>

25 Див.: Женская занятость: Глобальные тенденции и действия МОТ. Материалы МОТ, 49 сессия Комиссии по положению женщин ООН // http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_312616.pdf

26 Див.: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/>

гендерний розрив через 83 роки; на подолання різниці в доходах і доступі до охорони здоров'я піде 170 років. Кожен може порахувати, чи буде подолано гендерний розрив за його життя²⁷. Також можна оцінити розрив у заробітній платі чоловіків і жінок²⁸. Хоча ця візуалізація розрахована для розвинутих країн, вона дає чітке уявлення, наскільки більше заробляє чоловік вашої кваліфікації і вашого віку.

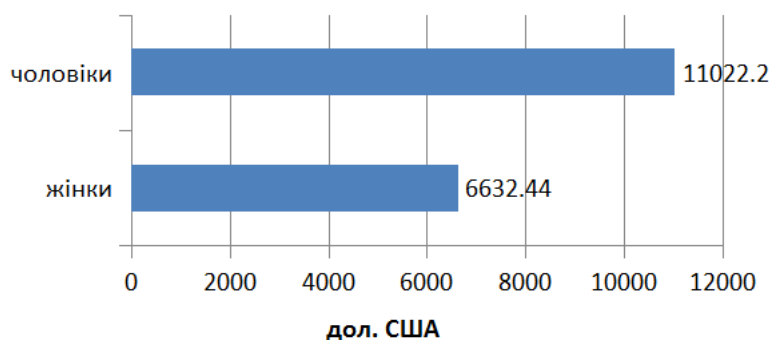

Рис. Розрив у середньому розмірі зарплати чоловіків і жінок²⁹

Як і 2015 року, найгірші результати з гендерної рівності Україна демонструє у сфері політичних прав. Значення індексу в цій сфері залишилося на рівні торішнього — 0,098. Зокрема, за співвідношенням жінок і чоловіків у парламенті Україна має індекс 0,137; за розподілом посад міністрів — 0,118³⁰. Це яскраво ілюструє економічну дискримінацію жінок: що вищий щабель управління, то менше там жінок. Жінки є власницями 20–22 % малих і середніх фірм і лише 2 % великих компаній (за даними 2013 року).

Одночасно поглиблюється нерівність в оплаті праці жінок і чоловіків: показник 0,67 означає, що якщо чоловік отримує 1,67 грн за роботу, то жінка за неї отримує лише 1 грн. За цим показником Україна за рік утратила сім позицій у рейтингу і опустилася з 61 на 68 сходинку³¹.

«Це моя мама, яка тягне останній іспитовий білет на факультеті хімічної кібернетики Київського політехнічного інституту... Відсвяткувавши випускний, мама пішла працювати програмісткою на один із черкаських заводів і працює там досі. Так вийшло, що, будучи спеціалісткою вищого класу, у якої просять поради навіть начальники паралельних відділів, мама дослужилася тільки до “провідного інженера-програміста” з символічною надбавкою, якої навіть на губну помаду не вистачить, мовчу вже про зимове взуття. Замість вдячності за тридцять вісім гробаних років самовідданої і часом понаднормової праці мама отримує щомісячні нагадування про те, що вона взагалі-то вже пенсіонерка і на її місце є інші кандидати.

Дивна річ: на цьому заводі немає жодного чоловіка, якого тримали б на роботі стільки років і не зробили б хоча б начальником відділу. Тільки жінки “насолоджуються” цією винятковою кар’єрною стабільністю, синонімічне визначення якій — “скляна стеля”.

Так ось до чого я веду. Всі ми знаємо, що від “скляної стелі” найдужче потерпають такі, як моя мама, а саме жінки “НЕжіночих” спеціальностей. А вже як їх сприймає суспільство... Просто введіть у пошукове віконце “нежіноча професія” або “обрала чоловічу професію”: там таке пекельце, до якого не була

27 Див.: <https://widgets.weforum.org/gender-gap-calculator/>

28 Див.: What could you be making? // <http://www.epi.org/multimedia/gender-pay-gap-calculator/>

29 За даними The Global Gender Gap Report (2016): <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/>

30 Див. більше: <http://edclub.com.ua/analitika/indeks-gendernogo-rozryvu-2016>

31 Див.: <http://edclub.com.ua/analitika/indeks-gendernogo-rozryvu-2016>

готова навіть я. Стереотип на стереотипі, об'єктивація на об'єктивації. Я не хочу, щоб ця проблема торкнулася наступного покоління дівчат, які зараз якраз закінчують школи...» (Оксана, січень 2017)³².

Економічна дискримінація жінок є в усіх країнах світу і стосується всіх верств населення. Наприклад, в Ісландії 4 жовтня 2016 року відбувся флешмоб для привернення уваги до нерівності в оплаті праці: жінки пішли з роботи о 14:38, тобто відпрацювавши стільки, скільки мали б працювати за ці гроші чоловіки³³. За даними американських вишів, 20 % випускників інженерних спеціальностей — жінки, проте лише 13 % із них залишаються працювати за фахом саме через дискримінаційне ставлення і під час навчання, і при дальшому працевлаштуванні³⁴. Дослідження Міжпарламентського союзу з гендерно орієнтованого насилля щодо парламентарок показало, що 12 % респонденток відмовили в грошових або інших ресурсах, на які вони мали право і які отримували колеги-чоловіки (службові автомобілі, охорону тощо)³⁵. Приклади можна продовжувати нескінченно, але нині розгортається дискусія про подолання економічної дискримінації жінок на всіх рівнях, гендерні питання стали ключовою точкою дискусій на цьогорічній зустрічі в рамках Світового економічного форуму³⁶.

Щодо наслідків економічної дискримінації для економіки загалом, то такі дослідження поки що проводять не для всіх країн, але всі вони свідчать про економічну невідповідність дискримінаційних дій і їхній гальмівний вплив на соціально-економічний розвиток. За даними Інституту МакКінсі, подолання дискримінації й активне залучення жінок до економічної діяльності дозволить збільшити світовий ВВП до 2025 року на 26 %, або 28 трлн доларів за оптимістичним сценарієм або на 11 % (12 трлн доларів) — за реалістичним³⁷.

Особисте як політичне: з чого складається економічне насильство

Насильство може набирати різних форм і стосуватися будь-кого — чоловіків, жінок, дітей. В одностатевих парах теж є насильство щодо партнерів і дітей, але у 95 % жертвами домашнього насильства стають саме жінки³⁸, тож далі поговоримо про насильство чоловіків щодо жінок.

Є широкий спектр способів, якими чоловіки контролюють своїх партнерок і руйнують їхній фінансовий і матеріальний добробут³⁹. Наскрізний мотив такого насилля — усталене

32 Див.: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1190454077658155&set=a.243145772388995.52294.100000807228487&type=3>

33 Див.: <http://www.dazeddigital.com/artsandculture/article/33476/1/icelands-women-leave-work-at-238pm-to-protest-pay-gap>

34 Див.: *Seron Carroll, Silbey Susan S., Cech Erin, Rubineau Brian. Persistence Is Cultural: Professional Socialization and the Reproduction of Sex Segregation // Work and Occupations — 2016. — Vol. 43. — № 2. — P. 178–214: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0730888415618728>*

35 Див.: <http://www.ipu.org/pdf/publications/issuesbrief-e.pdf>

36 Див.: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2017/sessions/disrupting-the-status-quo-of-gender-roles>; <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/smashing-the-glass-ceiling-6-davos-leaders-explain-how-they-did-it>

37 Див.: http://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Global%20Themes/Employment%20and%20Growth/How%20advancing%20womens%20equality%20can%20add%2012%20trillion%20to%20global%20growth/MGI%20Power%20of%20parity_Full%20report_September%202015.ashx

38 Див.: *Стефанишин Г. В. Домашнє насильство // <http://obljustif.gov.ua/doluna/63818-2/>*

39 Див. більше: http://www.mmconnect.com/projects/userfiles/file/dce-stop-now/ncadv_economic_abuse_fact_sheet.pdf; <http://ncadv.org/files/Domestic%20Violence%20and%20Economic%20Abuse%20NCADV.pdf>; <https://speakoutloud.net/intimate-partner-abuse/economic-abuse>

суспільне сприйняття чоловіка як головного годувальника, а отже, й розпорядника коштів родини. Власне, закріплення такої ролі не вимагає навіть підтримки грішми — досить самої впевненості у правоті і можливості розпоряджатися. Як зазначають українські дослідниці й активістки, класична ситуація — чоловік забороняє працювати, мовляв, і сам достатньо заробляє, «а ти сиди вдома і за дітьми приглядай — то твоє місце»⁴⁰.

Економічне насильство доволі специфічне, адже вважається, що джерело його — сім'я. Завважу, що насилля, якого зазнають у родині, не буває суто економічним, чи психологічним, чи ще якимось, — воно має ознаки кількох видів і зазвичай починається із психологічного пригнічення жертви та її ізоляції. Численні класифікації видів економічного і фінансового насильства певною мірою спрощені, це дозволяє виокремити його ознаки та співставити ситуації з реального життя з прикладами. Пропоновану класифікацію можна скоротити або розширити. Приклади з щоденного життя дозволяють простежити, як теорія проявляється на практиці.

Прояви економічного насильства

Використання економічного статусу ґрунтується на уявленнях про ролі жінки і чоловіка в родині, які пов'язані з оплачуваною і неоплачуваною роботами і формуються на основі стереотипів. Багато чоловіків, котрі мають певний економічний статус, уважають, що він автоматично визначає їхню провідну роль у стосунках, робить його розпорядником фінансів і дає право одноосібно ухвалювати рішення про витрати і їхню важливість. Ідеться саме про статус, а не про реальний зарібок чи внесок у сімейний бюджет.

*«Коли ми одружилися, то чоловік уже мав ФОП, зареєстрований на нього. Я почала йому допомагати, і вже за рік усі “робочі” справи — поїздки по товару в Польщу й Туреччину, ведення переговорів, оренда приміщень і розрахунок із реалізаторами — стали винятково моєю справою. Чоловік виконував свої функції лише формально, але реально контролював усі витрати родини і вирішував пріоритетність трат. Я продовжувала розвивати бізнес, а він вирішив балотуватися в депутати міської ради і повністю відійшов від справ. Проте контроль за фінансовими ресурсами залишався у нього. Я зрозуміла, що щось неправильно, коли нашої доньці знадобилися гроші на освіту, а я нарешилі вирішила закінчити курси і підвищити кваліфікацію. Нам було відмовлено через недоцільність таких трат. Я навіть не можу передати свого шоку тоді» (Ольга, січень 2008)*⁴¹.

Дуже близьке до згаданої вище форми насильства **перебирання на себе функції «чоловіка-годувальника» та обмеження можливостей жінки самореалізуватися**. Такий розподіл ролей закріпився після промислової революції, коли більшість сімей отримали можливість господарювати за наявності одного працівника — зазвичай чоловіка, який забезпечував сім'ю матеріально, а жінка залишалася вдома виховувати дітей і доглядати господарство⁴². У суспільній свідомості роль годувальника майже автоматично надає повноваження вирішувати всі питання й отримувати повну економічну владу в сім'ї. Поширення стереотипу чоловіка-годувальника може призвести до депресії чи руйнування стосунків через брак можливостей самореалізуватися для жінки, відчуття приниження; а також якщо партнерка перебирає функції годувальника або просто має вищий дохід.

40 Див.: Зубченко А. Заборона працювати — турбота чи насильство // «Я»: Гендерний журнал. — 2016. — № 41. — С. 11–13.

41 Дані у справі ЮК «Цивільна оборона».

42 Див.: Kimmel Michael S., Aronson Amy. Men and masculinities: A social, cultural, and historical encyclopedia. — Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2003. — Vol. 1.

«Я завжди почувалася винною, що не маю роботи. Протягом усього нашого шлюбу. Це, з одного боку, всі казали, що я “гарна мати і дружина, яка залишається вдома — готує, прибирає...”, з іншого — я була позбавлена можливості робити власний, навіть копійчаний, внесок у сімейний бюджет. Мене гнітила неможливість заробити гроші навіть на подарунки, я стала ненавидіти Різдво і його день народження» (Паулін, травень 2009)⁴³.

Власне, наслідком такого рольового поділу в сім’ї є те, що чоловіки починають не тільки вирішувати, а й **контролювати всю фінансову інформацію та обмежувати доступ до неї**. Це може проявлятися як брехня про реальні статки: перебільшення, щоб приховати борги чи заставу майна, або применшення, щоб заощадити кошти «для себе».

«У чоловіка завжди було багато контактів з американськими і європейськими інститутами, він працював по грантах чи за контрактами ще з початку 90-х років. Тоді ж оформив собі банківські картки в Америці та якомусь європейському банку. Я ніколи не мала доступу до тих ресурсів і не знала, скільки насправді заробляє мій чоловік. Протягом нашого майже 20-річного подружнього життя він не витрачав на сім’ю гроші з тих карток, лише ті, що були зароблені в Україні і не могли бути виведені в “сіру зону”. Ті гроші йшли на виконання його забаганок — купівля нової автівки, відпочинок чи щось інше. Всі додаткові потреби родини — ремонт побутової техніки, додаткова освіта доньок, лікування тощо здійснювалися моїм коштом» (Наталія, грудень 2016)⁴⁴.

Перешкоджання освіти і зайнятості — теж варіації економічного насильства. Воно може набирати різних форм — від прямої заборони з обґрунтуванням того, що жінка повинна доглядати за дітьми, господарством, своєю зовнішністю тощо, до створення психологічних умов, які унеможливають дальшу роботу чи освіту (постійні підозри щодо колег, психологічний тиск, пряме перешкоджання, як-то заховати одяг чи ключі від автомобіля). Ще один прояв — відмова в допомозі й підтримці — створення умов, коли жінка фактично не має сил і часу для роботи або навчання.

«Моя подруга прагне здобути фінансову незалежність від чоловіка і відкрити власну справу. Донечці вже 3 роки, вона в декретній відпустці, але на роботу чоловік її не пускає. Каже: “сиди вдома, бо від твоєї зарплати толку ніякого”. Стартовий капітал вона потроху назбирала, але потребує ідей. Хоче відкрити щось у спальному районі, де живе, щоб було недалеко від дому або онлайн, тоді чоловік не сваритиме за недогляд за дитиною та відсутність у хаті. Вона потребує ідей і підтримки, бо дуже прагне реалізуватися не лише як дружина й мати!» (Наталія, січень 2017)⁴⁵.

Контроль за її грішми або витратами і майном. Проявляється у проханні довести, на що саме жінка витрачає гроші, через звітність у формі фіскальних чеків і квитанцій на оплату або у виділенні грошей на потрібні речі, такі як одяг, їжа й медикаменти, тільки на обґрунтовану кількість і суму. Жертва буває змушена просити гроші навіть на дрібничку та/або виправдовуватись за неузгодженні покупки.

«Людоньки, маю сусідку-коліжанку, яка постійно жереться з чоловіком за фінанси. Сиділи вчора на кухні, пили каву і обговорювали: от як, на вашу думку, сім’я з чотирьох дорослих (тато, мама, діти 19, 15 і 2 роки), 3 тисячі в тиждень без комуналки (харчування, памперси, побутова хімія, проїзд, манікюр і т. п.) — це багато? я розумію, що некоректно питатися, скільки у вас іде, але що на то

43 Коментарі з сайту «Speak out loud»: <https://speakoutloud.net>

44 Особисте спілкування в рамках дослідження.

45 Закрита фейсбук-спільнота «MAMMAS».

скажете? ...вона не плаче, що їй мало, він її довбе, куда ти їх діла, а вона доказує, що продукти дорогі. Грошей від нього ніколи не вимагала...» (Віра, січень 2017)⁴⁶.

«Учора з чоловіком у нас була суперечка — він за спільний казан, а я за роздільний бюджет. Мені набридло, що я мушу звітувати за кожну копійку і не можу без його відома купити собі навіть білизну. Не погоджуся з тими, хто вважає, що роздільний бюджет веде до розлучення. Звичайно, якщо один витрачає на себе все, а інший змушений утримувати сім'ю, то це неминуче спричиняє конфлікти. Але якщо кожен вкладає в сім'ю свою частку й при цьому може дозволити собі купити щось, не боячись реакції іншого (мовляв, витратила на косметику 100 грн!), то що тут страшного? І це не означає, що коли в чоловіка закінчуються гроші, то дружина його морить голодом, бо він не розрахував свою частину правильно. Мені здається, що спільний казан із дальшими фінансовими звітами якось обмежує мою внутрішню свободу» (Ірина, листопад 2013)⁴⁷.

Економічне насильство може проявлятися як **контроль за доступом до економічних ресурсів**. Партнер не дозволяє жінці «торкатися грошей», зокрема відмовляє їй у доступі до кредитних і дебетних банківських карток, чекових книжок, навіть якщо гроші на них належать жінці; забороняє розпоряджатися своєю власністю.

«Коли ми одружилися, він був набагато старший за мене. Заможний і розумний. Він умів організовувати фантастичні вихідні чи свята, але в інший час рахував кожну копійчину. Протягом перших 5 років життя в мене не було ані кредитної картки чи чекової книжки. Він видавав мені 50 фунтів на тиждень на всі витрати, включаючи закупки продуктів. Іноді я змушена була економити на засобах особистої гігієни. Іноді він змушував повертати речі по чеках у магазини, бо мені і так всього достатньо. Згодом він оформив банківську картку на моє ім'я, але контролює всі витрати і місяця, де їх було зроблено. Він відкрито не заперечує проти мого працевлаштування, але його робота пов'язана з постійними відрядженнями, а я наразі маю трьох дітей, тож... я просто не маю можливості працювати...» (Zam21, грудень 2015)⁴⁸.

Контроль може набирати різних форм, як-от **перешкоджання придбання економічних активів**, коли партнер намагається робити всі великі покупки, такі як квартира чи автомобіль, на своє ім'я (українське законодавство намагається захистити партнерів від наслідків такого насилля не тільки в зареєстрованому шлюбі, а і в цивільному за умов його доведення). Також можливі випадки, коли чоловік отримує контроль і над такими ресурсами, як виплати на дитину або аліменти на дитину від її попереднього шлюбу.

«Для кожного з нас це був уже не перший шлюб. Ми мали дітей від попередніх стосунків. Ми вирішили вести спільний бюджет, але якось дуже швидко стало нормою, що я не знаю, скільки саме він витрачає на свою дитину від попереднього шлюбу (“Тобі що, на дитину жалко?” “Хіба зручно про таке питати?..”), а аліменти на мою першу дитину зараховуються до загальносімейного бюджету і витрачаються на потреби всіх. Я намагалася зауважити, що аліменти повинні витратитися на потреби конкретної дитини, але було вже запізно... сума аліментів була відома, а я не мала інших прибутків, крім соціальних виплат на нашу спільну дитину й аліментів. Отже, сума витрат

46 Закрита фейсбук-спільнота «Людоньки порадьте!».

47 За матеріалами статті «Двічі по два — вісім» // <http://gazeta.dt.ua/family/dvichi-po-dva-visim-ekonomika-suchasnoyi-sim-yi-.html>

48 Обговорення статті Financial Abuse: 6 Signs And What You Can Do About it // <http://www.girlsjustwannahavefunds.com/financial-abuse-6-signs-and-what-you-can-do-about-it/>

на місяць враховувала всі мої надходження і в мене не було іншого вибору» (Катя, жовтень 2016)⁴⁹.

Багато жінок мають власні доходи й заощадження на момент початку подружніх відносин, тому **перешкоджання використанню власних ресурсів** — ще один із можливих видів насилля. Варіанти такої поведінки — це розподіл витрат за принципом «ми витратимо спочатку твоє, а потім кожен своє»; примусове вилучення ресурсів, бо він краще знається на фінансах; крадіжка чи продаж без відома власника, коли це не потребує нотаріальної згоди (наприклад, коштовності, шуба, побутова техніка тощо); або отримання нотаріальної довіреності на користування коштами. До цього виду насильства можна також віднести залучення на безоплатній основі до родинного бізнесу під гаслом «спільного добробуту». Поширений аргумент — те, що її гроші тепер їхні, спільні, тобто його. Зазвичай партнерка не помічає, що відбувається, поки не стає запізно і вона втрачає свої активи. Наприклад, чоловік умовляє продати її квартиру чи автомобіль і придбати краще на його ім'я, після чого ставлення до партнерки змінюється, ніби вона живе в наймах.

«Ми жили разом, але ще не зареєстрованим шлюбом, бо він ще мав розлучитися. Тому покупка НАШОГО автомобіля на моє ім'я і переважно за мої гроші стала логічним кроком на початку спільного життя. Проте за кермо мене ніхто пускати не збирався, весь час знаходились якісь перешкоди, хоча права я мала. Машину він експлуатував нещадно і не витрачався на її оновлення чи підтримання у гарному стані — лише необхідні техогляди. Як з'ясувалося, на момент нашого розлучення продати її можна було лише за копійки» (Женя, квітень 2010)⁵⁰.

«На сімейній раді, коли я народила першу дитину, ми вирішили, що я візьму відпустку по догляду за дитиною. Потім я народила ще двох дітей. За цей час я потрапила у фінансову залежність від чоловіка. Всі мої спроби вирішити питання наштотувалися на нерозуміння й відчуження. Я не контролювала його рахунки і, як з'ясувалося згодом, власні. Він витрачав невеликі суми з моїх карток на придбання журналів або інших дрібниць... Я нічого не підозрювала, поки не ініціювала конфлікт і питання про розлучення, після чого з'ясувалося, що я майже нічим не володію, а він приховував свої справжні доходи і витрати. Ми жили за рахунок того, що заробили до того, бо він теж офіційно був безробітним... Після 11 років шлюбу і процесу розлучення, що тягнувся ще 4 роки, мені вдалося добитися розлучення і зберегти опіку над дітьми. Але ми залишилися майже без засобів до існування, виснажені психологічно, фінансово й фізично» (Донна, грудень 2014)⁵¹.

Можливо, партнер не зазіхатиме на статки жінки, але просто **усунеться від економічної участі в житті родини**. Жінка сплачуватиме рахунки, купуватиме їжу й одяг, оплачуватиме медичні витрати, борги, іпотеку тощо, а коли ресурсів не вистачатиме, змушена буде просити у чоловіка. У такій ситуації чоловік весь час підкреслюватиме, що саме зроблено за його кошти, а основні заробітки витрачатиме на власний розсуд або просто припинить працювати й усунеться від будь-яких домашніх обов'язків.

«У мене ці думки вже три роки... Питання? Я з дитиною сам на сам, гроші заробити — теж я, прибирання, готування, прання — все на мені... А він приходить додому страшенно втомлений. Нащо мені ТАКИЙ помічник? Податися немає куди. От і мучуся, терплю» (Таня, грудень 2016)⁵².

Можлива також ситуація, коли за наповнення сімейного бюджету відповідальна жінка, а за його розподіл відповідальний чоловік. Дослідження проявів економічного насилля і

49 Особисте спілкування в рамках дослідження.

50 Дані у справі ЮК «Цивільна оборона».

51 Див.: <https://www.linkedin.com/pulse/economic-financial-abuse-narcissist-dream-plan-exposed-donna-hines>.

52 Закрита фейсбук-спільнота «MAMMAS».

зловживань у Великій Британії показали, що майже половина жінок, які мали оплачувану роботу, у стосунках не могли розпоряджатися своєю заробітною платнею на власний розсуд⁵³. Ця статистика не дивує, якщо врахувати, що жінки далеко не завжди мали право розпоряджатися власними статками⁵⁴. У Франції жінки вперше здобули право мати власний рахунок у банку без дозволу батька 1881 року, а 1886 року таке право отримали й заміжні. У США жінки не мали такого права до 1960 року, у Великій Британії — до 1975 року.

Ще один із проявів економічного насилля — **провокування економічних витрат**. Це може відбуватися, по-перше, шляхом примусу до непотрібних/необхідних покупок, зокрема через банківські кредити, розпорядження кредитними картками, отримання кредитів на ім'я партнера, або продаж її майна для покупки їхнього спільного; по-друге, через псування або руйнування майна і речей, які їй належать, — одягу, речей, які мають особисте значення для жінки, автомобіля тощо, що, своєю чергою, зумовлює потребу купувати нові або ремонтувати. Такі необґрунтовані економічні витрати призводять, зокрема, до погіршення економічного становища жінки, вичерпання її ресурсів, іноді до банкрутства. За даними згаданого вище британського дослідження, 80 % жінок, котрі мали борги під час відносин, підтвердили, що вони виникли внаслідок зловживань партнера. Іноді жінку можуть примусити шахрувати з податковою з метою приховати доходи або знизити їхній рівень, але відповідальність у такому разі повністю лягає на жертву.

«Чоловік був дуже ревнивий, ревнощів не можна було уникнути. Періодично він кричав, що я купую одяг для того, щоб загравати до інших, і різав щось із нового чи нещодавнього придбаного. Перед тим як остаточно піти, він пошматував мій гардероб, я залишилася в прямому сенсі слова гола. У мене залишився тільки той одяг, який був на мені» (Марина, липень 2011)⁵⁵.

До цього виду насилля належить і поведінка, коли чоловік виносить коштовності або інші речі і продає без відома сім'ї. Такі ситуації зазвичай згадуються в контексті, коли чоловік залежить від гри, наркотиків чи спиртного.

«Чоловік програв усе, що мали в домі цінного, навіть прикраси, які дарував мені під час залицяння і в перші роки шлюбу. Про крадіжки я дізналася, коли чоловік зник, а ввечері до мене і нашої 4-річної доньки увірвалися колектори в пошуках його і грошей. Я мусила покинути роботу і квартиру та повернутися в село до батьків, адже в маленькому місті ніхто не міг дати надійний прихисток або допомогти грошми» (Тетяна, червень 2013)⁵⁶.

На жаль, прояви економічного насилля не обмежуються подружнім (партнерським) життям, вони можливі і **після розриву**. Чоловік може намагатися продовжити використовувати економічні ресурси жінки чи обмежити її доступ до них шляхом юридичних маніпуляцій. Часто пішаками в такому насиллі виступають діти. **Насилля може проявлятися у відмові виплачувати аліменти на утримання дитини, у приховуванні реальної заробітної плати при офіційному зверненні жінки на стягнення аліментів.**

«У нас був спільний бізнес, після розлучення я хотіла, щоб діти залишилися зі мною, а він — щоб я відмовилася від усіх статків (право власності було зареєстровано на нього, на мене і наших батьків). Згоди ми не дійшли, і він подав позов на розподіл майна. Після цього на майно було накладено арешт і ми не могли ним розпоряджатися протягом 3-х років, поки тривало судове

53 Див.: Sharp, Nicola. What's yours is mine: The different forms of economic abuse and its impact on women and children experiencing domestic violence — Executive Summary. UK: Refuge: For women and children. Against domestic violence. 2008 // [http://www.refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/What's%20yours%20is%20mine%20exec%20summary%20\(Web\).pdf](http://www.refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/What's%20yours%20is%20mine%20exec%20summary%20(Web).pdf)

54 Див.: Women's rights and their money: a timeline from Cleopatra to Lilly Ledbette // <https://www.theguardian.com/money/us-money-blog/2014/aug/11/women-rights-money-timeline-history>

55 Дані у справі ЮК «Цивільна оборона».

56 Особисте спілкування в рамках дослідження.

розслідування. Я змушена була шукати інші можливості забезпечити себе і дітей. Вирішити конфлікт стало можливим після того, як він одружився втретє. Але великі ресурси вже було витрачено на адвокатів, а частина нерухомості, якою не користувалися, була в занедбаному стані і втратила в ціні» (Наталія, вересень 2016)⁵⁷.

Наслідки економічного насильства

Економічне насильство робить жінку залежною від партнера і може стати приводом для дальшого насилля, не тільки економічного. Суспільство часто стає на бік чоловіка і закидає жінці, що вона забагато вимагає, не вміє розпоряджатися ресурсами тощо. Нині в інформаційному просторі існує два антагоністичні підходи до ситуації, коли жінка опиняється в складній ситуації і зазнає насилля, особливо психологічного чи економічного (які складно ідентифікувати на початкових стадіях). Перший — статті з порадами для замирення сімейного життя, які вимагають попри все зберегти стосунки, другий — статті про насильство, де перша рекомендація — розірвати стосунки при перших проявах насилля. Жінці важко зорієнтуватися в такому суперечливому інформативному просторі, до того ж спроби порадитись на форумах чи в групах соцмережах наражаються на хвилю негативних і осудливих коментарів, які іноді заступають слова підтримки і посилення на корисні ресурси.

Наслідки економічного насильства мають довгочасний характер і впливають на життя жертви навіть після розірвання стосунків⁵⁸, зокрема через утрату фінансових ресурсів, як-от заощадження, через проблеми з банками і боргами, через утрату нерухомості та/або джерел постійного доходу і труднощі при працевлаштуванні, через неможливість винайняти житло і забезпечити дітей мінімально потрібним тощо. Згадані чинники при відсутності підтримки породжують коло проблем, яке важко розірвати і почати економічно незалежне життя.

Неможливість працювати, продовжувати освіту, відвідувати курси тощо протягом подружнього життя знижують конкурентоспроможність жінки на ринку праці на тривалий період, адже навіть після розірвання стосунків жінка не завжди може одразу надолужити втрачене — існують такі обмежувальні чинники як вік, гроші, можливість залишити дитину на час навчання та багато інших.

Наслідком економічного насилля в сім'ї стає погіршений добробут дітей — від голодування і неможливості отримати якісне медичне обслуговування до соціальної ізоляції через неможливість відвідувати шкільні екскурсійні й інші заходи або через вимушену потребу змінити навчальний заклад чи відмовитись від платного навчання. Відчуття фінансової небезпеки триває після розлучення і гальмує процес відновлення (не тільки фінансового, а й психологічного), зокрема через різні форми продовження економічного насилля з боку «колишнього», труднощі в пошуку підтримки, зокрема й моральної, та забезпеченні своїх мінімальних потреб і потреб дітей.

Ситуацію погіршує те, що жінки з дітьми — одна з уразливих груп населення.

Як протистояти економічному насильству і дискримінації

На рівні суспільства надзвичайно важливо підвищувати обізнаність населення і публічні прояви стурбованості проблемою. Що може зробити суспільство або кожен/кожна з нас?

- Поширювати інформацію про права жінок і можливості зарадити ситуації, яка вже склалася. Це однаково стосується ситуацій дискримінації й насильства, коли

57 Особисте спілкування в рамках дослідження.

58 Див.: Braaf, Rochelle. Seeking security: Promoting financial security for women affected by domestic violence. Paper presented at the Financial Security MWVPN domestic violence forum, 2010: <http://www.slideserve.com/meryle/seeking-security-promoting-financial-security-for-women-affected-by-domestic-violence>

користуються необізнаністю, незнанням прав та незнанням, де можна про них дізнатися чи отримати консультацію.

- Досліджувати економічне насильство і дискримінацію в Україні та можливості протидії. Узагальнювати практики і приклади економічного й фінансового насилля.

- Стимулювати структурні зміни і вдосконалювати роботу служб та ініціатив, покликаних підтримати жертв гендерно орієнтованого насильства.

- Поширювати інформацію про можливості отримати юридичну, психологічну і навіть фінансову допомогу у разі розірвання відносин, а також притулку на якийсь час.

- Ініціювати зміни у суспільному сприйнятті ролей чоловіка й жінки в економічному житті, родині, шлюбі тощо (тут є сенс говорити не тільки про зміну системи освіти чи зміну акцентів у медіапросторі, а й про виховання власних дітей).

Що робити, якщо ви зрозуміли, що зазнаєте економічного насильства і хочете змінити ситуацію? Є багато рекомендацій, але узагальнити їх можна так.

- Вийти з ізоляції, адже перший крок насильника — зруйнувати коло спілкування, віддалити від колег, родичів, друзів. Дуже важливо підтримувати, відновити, встановити особисте (незалежне від партнера) коло спілкування — це може бути і волонтерська робота (навіть якщо ви її не афішуєте).

- Налагодити стосунки з людьми, яким ви можете довіряти, — з друзями, родичами чи навіть місцевою церквою. Спілкування з іншими дозволить поглянути на ситуацію збоку, а не в нав'язаному руслі вини, звітності, браку коштів і страху. Можливість почути, що хтось ще потерпає від такого і прагне змінити ситуацію додасть сил для протистояння.

- Якщо неможливість навчатися чи відвідувати курси вихідного дня перешкоджає працевлаштуванню, варто спробувати онлайн навчання (нині є й україномовні ресурси, які видають сертифікати, що їх можна вказати в резюме). Варто дізнатися про можливості заробляти онлайн, наприклад, вести блог чи ютуб-канал.

- Створити або відновити власні фінансові ресурси. Почніть заощаджувати гроші в безпечному місці (в банківській комірці, на банківському рахунку, у надійного друга). Навіть маленькі поповнення поступово створять заощадження для початку нового етапу життя. Можна попросити близьких людей про невеличкі позики, які повернете згодом, коли станете на ноги.

- Збирати інформацію про всі можливості отримати допомогу і підтримку, коли ви вирішите перервати стосунки і піти. Можна отримати консультації про ваші права і можливі наслідки такого кроку заздалегідь, отримати конкретні рекомендації, як їх нівелювати чи уникнути (безоплатно чи звернувшись до приватного нотаріуса).

- Припинити такі стосунки. Зазвичай вони будуються на основі влади, а не довіри, тому не можуть бути безпечними, навіть якщо іноді настає покращення.

Висновки

Економічна дискримінація і насилля проти жінок існують і розвиваються, вони прибирають різних форм, змінюються відповідно до еволюції соціальних комунікацій, економічних відносин і технологій. Дискримінація і насильство живляться стереотипами, соціально-економічними й культурними традиціями, а також безпорадністю жінки, яка потрапляє в економічну пастку. Це взаємопов'язані, взаємодоповнювальні і взаємопідтримні складники, адже якби не було одного, то й іншому було б легше протистояти. Жінка наче потрапляє в замкнене коло, де особисте і публічне переплітаються і заганяють її в глухий кут. Найпростіший варіант такого кола:

жінка не може знайти роботу, яка оплачуватиметься нарівні з чоловіками, і потрапляє у фінансову залежність від партнера — відпустка по догляду за дитиною досі залишається прерогативою жінок і змушує багатьох кинути на якийсь час професійну діяльність — жінка приділяє

більше часу неоплачуваній роботі вдома, тому у неї менше можливостей підвищити свій фаховий рівень чи навчатися — щоб розірвати стосунки, вона повинна знайти роботу, аби утримувати себе і дітей — роботодавці неохоче беруть на роботу жінку (особливо з дітьми), і вона мусить погодитись на низькооплачувану роботу або працювати одразу на кількох — потреба весь час працювати за низьку плату й утримувати дітей не дозволяє підвищити кваліфікацію чи змінити місце роботи — ...⁵⁹

Зазвичай ситуацію погіршують віктимізація жертви («а куди дивилася», «чого їй не вистачало», «понароджували тут...»), соціальна незахищеність, незнання прав (наприклад того, що у суді можна вимагати не певний відсоток від зарплати батька, а фіксовану суму, якщо ти можеш її обґрунтувати. Це важливо знати, якщо колишній чоловік офіційно безробітний), віддаленість у часі наслідків і їх довгочасний ефект. Саме тому важливо знати про економічний бік дискримінації і насилля та вміти їх помічати щодо інших і щодо себе. Це перший крок на шляху до протидії.

post scriptum

Оксана Танасів. Ув'язнена. Колекція Dollar Art. 2016 р.

Художниця Оксана Танасів:

Моя колекція **Dollar Art** частково охоплює цю тему, особливо аспект фінансового контролю та гендерної нерівності. Я думаю, що пройде ще не одне століття, поки жінки отримають рівні з чоловіками права. Ця проблема існує в соціальній, політичній, фінансовій сферах, і ми стикаємося з нею чи не щоденно.

За статистикою, на кожен долар, зароблений чоловіком, припадає 80 центів, зароблених жінкою. Я маю особистий досвід та неодноразово спостерігала такі ситуації, коли жінка з кращою освітою та більшим досвідом роботи займала нижчу посаду та отримувала набагато меншу платню, ніж чоловік.

⁵⁹ Фільм «Великі очі» (2014) Тіма Бертона яскраво і просто описує таке коло.

Часто, щоб отримати роботу чи підвищення в певних компаніях, не так важливо мати певну освіту чи кваліфікацію, як привілей бути чоловіком. Останні політичні вибори в США можуть бути яскравим прикладом для моїх слів. Виникає запитання: наскільки освіченішою, досвідченішою та більш кваліфікованою має бути жінка, щоб зрівнятися з чоловіком і бути оціненою як спеціаліст, а не за фактом, що вона – жінка?

Тема різниці в оплаті дуже актуальна ще й тому, що ми, жінки, часто відповідаємо за дітей, зокрема у випадках розлучення. Фінансова залежність нерідко є причиною, що змушує жінок залишатися в нездорових стосунках. Немає доходу або він недостатній, нема куди податися, ніде шукати роботу... У Штатах, на додаток, ще й висока вартість догляду за дитиною. За законом, до віку 12 років діти не можуть перебувати самі, без нагляду. Це правильна вимога, бо захищає малолітніх від небезпечних ситуацій. Але жінці, що одна виховує дитину і змушена працювати, щоб оплачувати рахунки, потрібно постійно знаходити когось, хто доглядатиме за дитиною, і платити за це чималі гроші. Дуже важливим питанням для держави і суспільства є те, як підтримати жінку в такій ситуації.